

A VAJDASÁGI MAGYAROK HELYZETMEGÉLÉSE A MIGRÁCIÓK KÖZEPETTE

*THE SITUATION OF ETHNIC HUNGARIANS IN VOJVODINA IN THE
MIDST OF MIGRATIONS*

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN*

Abstract

There is need for open market among Hungarians living in Vojvodina, which entails permeable state borders. This community is currently closed and considers its territory in lack of labor opportunities. Empirical research shows that the majority of community members require state border permeability towards EU member states, right to free choice of employment, possibility of further education. Such points of views support circulating migration. During the long process of Serbia joining the EU, the number of migrating Hungarians from Vojvodina has significantly risen. There are several opportunities for encouraging the professional members of the community to stay in Vojvodina, such as well-paid workplaces, establishing entrepreneurs, elaborating the migratory policy for the return options of the migrant or developing the communicational networks of the diasporas.

Keywords: living space of Hungarians in Vojvodina, circulating migration

1. Bevezetés

A vajdasági magyarok közösségi identitástudatát legfőképpen a következő tényezők befolyásolják: anyagi helyzetmegélés, a térségben megvalósított társadalmi és gazdasági aktivitás és a lakossági mobilitás. Tevékenységükben és sorsuk építésében a szerbiai magyarok Vajdasághoz kötődnek legerősebben. Nagy részük munkája, mozgástere ahhoz a kistérségekhez kapcsolódik, ahol született vagy letelepedett családjával, még akkor is, amikor a térség megélésében sokan azt bezártnak és esélytelennek élik meg. A vajdasági magyarokban jelen van a kultúrnemzeti összetartozás-tudat, de ez nem akadályozza meg őket abban a döntésükben, hogy a jobb megélhetés végett elvándoroljanak a régióból. Az újabb kutatások, a migrációk kapcsán (különösen a fiatalok körében) transznacionális európaiságot fedeznek fel. A folyamatos szerbiai emigráció fő okai: az instabil gazdaság, ami nehezíti a tár-

---

* egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem Közgazdasági Kara

sadalmi szerkezetváltást, a tömeges munkanélküliség és a fiatalok kiútkeresése. Abból a feltevésből indulok ki, hogy az elvándorlási hajlamot fokozzák a materiális tényezők, de az egyéni élmények, a családi tapasztalatok és a kiépült nemzetközi kommunikációs hálók is. Kimutathatók a gazdasági migráció, az etnikai és a transznacionális vándorlás típusai.

2. Irodalmi áttekintés

Az utóbbi két évtizedben publikált kutatási eredményeink* segítenek a szerbiai migrációs folyamatok megértésében és értelmezésében. Jelen tanulmányomban a vajdasági magyarok elvándorlási hajlamát és társadalmi pozicionálásának egy szegmensét elemzem. Az eddigi kutatáseredmények azt tanúsítják, hogy a Szerbiában élő magyarok főleg a jobb megélhetés, vállalkozás, vagy továbbtanulás miatt vándoroltak el, amiben nem gátolja őket az erős regionális kötődésük sem. Ezzel kapcsolatban felsorolhatók azok a projektanyagok/kutatások, amelyek relevánsak a témában:

1. Mozaik–2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. *Ifjúságkutatás – Vajdaság*, koordinátor Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka. Projektvezető: Gábrity Molnár Irén. 2001–2002. Honlap forrás: <http://kutasok.adatbank.transindex.ro/download/kapcsolodo74.pdf> (letöltve 2016. 12. 10)
2. *A jugoszlávok/vajdasági magyarok migrációjának okai és következményei a társadalmi-politikai krízis okán (2001–2002)*, Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával. Lásd: *Fészek-hagyó vajdaságiak, Tanulmányok, kutatások, statisztikák*. Szerk. Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001.
3. *Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk*, Regionális fejlesztési terv projektum, a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) koordinálásával a Szülőföld Alap Gazdasági és területfejlesztési kollégiuma (Budapest) támogatásával. 2006
4. *KÁRPÁT PANEL–szociológiai kutatás 2007*. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest), 2007–2008. MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézet (Magyarország), Max Weber Társadalomkutató

---

* A vajdasági magyarok időszerű kivándorlásáról jelentős számú empirikus-kutatás született (Tóth 1996, 2001, T. Mirnics 2001, Gábrity-Molnár 2001, 2008, 2012, 2013, 2015, Papp 2001, Gábrity-Molnár, Takács, 2012). A kutatások és publikációk nagy részében a Magyarságkutató Tudományos Társaság tevékenykedett (lásd az irodalom adatait).

Alapítvány (Erdély–Románia), Fórum Kisebbségkutató Intézet (Felvidék–Szlovákia), LIMES Társadalomkutató Műhely (Kárpátalja–Ukrajna), Magyarorsággkutató Tudományos Társaság (Vajdaság–Szerbia). Vajdaságban a 380 fős lekérdezést, 17 községben (26 településen) végezték el. Honlap forrás: <http://mek.oszk.hu/06900/06942/06942.pdf> (letöltés: 2016. 12. 12)

5. *A humánerőforrás-fejlesztés szerkezeti jellemzői és potenciálja Vajdaság Autonóm Tartomány északi régiójában az EU csatlakozás tükrében (2009) CESS Vojvodina projektum.* Koordinátor: Regionális Tudományi Társaság Szabadka. Lásd: Somogyi Sándor–Riczy András–Kajári Karolina–Gábrity Molnár Irén–Laknter Zoltán–Takács Zoltán–Csiszár Molnár Anna: *Strukturne karakteristike i potencijali razvoja ljudskih resursa vezano za proces pridruživanja EU u severnom delu Autonomne Pokrajine Vojvodine (Subotica, Bačka Topola, Mali Idoš, Kanjiža, Senta, Ada, Bečej, Čoka).* In: Somogyi Sándor (szerk.): *Évkönyv 2009.* Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2010. Honlap forrás: http://www.rtt.org.rs/sites/default/files/doc/evkonyv_2009.pdf
6. *Migration Profile on the Republic of Serbia for 2010. The Government of the Republic of Serbia.* The project is funded by the European Union. Honlap forrás: http://kirs.gov.rs/docs/migracije/Migration_Profile_of_the_Republic_of_Serbia_for_2010.pdf (Letöltés: 2012. január 8)
7. SCOPES (Scientific Cooperation between Eastern Europe and Switzerland): *Integrating (trans)national migrants in transition states (IMIG)* Project of the co-operation programme SCOPES (2010–2012) Submitted to the Swiss National Science Foundation (SNSF) by Department of Geography, University of Bern (Prof. Dr. Doris Wastl-Walter), Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest (Dr. Károly Kocsis akadémikus), Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs (Dr. Monika M. Váradi), Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Serbia (Prof. Dr. Saša Kicošev), Scientific Association for Hungarology Research Subotica, Serbia (Prof. Dr. Irén Gábrity Molnár). 2010–2012. Honlap forrás: http://www.geography.unibe.ch/research/cultural_geography/research_projects/completed_projects/transmig/research_consortium/index_eng.html (Letöltés: 2012. január 8)
8. INNOAXIS – *The borderline as an axis of innovation*, IPA HUSRB/0901/2.1.3. APPLICATION ID: HU-SRB/0901/213/028. Lead Beneficiary: Centre for Regional Studies of Hungarian

Academy of Sciences, Pécs, Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét. Project Partner: Regionális Tudományi Társaság Szabadka és Mórahalom Város Önkormányzata. 2010–2011. Honlap forrás: www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf. (Letöltés: 2012. október 2)

9. *Szerb állampolgárok Magyarországon* (2012.). Szerk.: Dr. Kincses Áron Szerzők: Dr. Gábrity-Molnár Irén, Langerné Dr. Rédei Mária, Dr. Illés Sándor, Dr. Karácsonyi Dávid, Dr. Kincses Áron. Kincses–Kovács Kft. Budapest. Támogató: Európai Unió Európai Integrációs Alap. EIA/2011/1.3.5. Budapest. Honlap forrás: <http://real.mtak.hu/15997/1/Szerb%20%C3%A1llampolg%C3%A1rok%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf> (Letöltés: 2014. október 12)
10. *A migrációs és remigrációs folyamatok az Alföldön és a Vajdaságban 1990–2010*; Projekt címe: *Voice of the Village; A hely szelleme – Kapcsolattartás az elszármazottakkal*. Hungary-Serbia IPA Cross-border Co-operation Programme, HUSRB/1002/222/033. Megrendelő: Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület, Academic Society for the Development of the Micro-regions Budapest. Vajdasági projekt-partner: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. 2012. Honlap forrás: http://adattar.vmmi.org/vov_eredmenyek/01_iren_gabarity_molnar_sandor_illes.pdf (Letöltés: 2013. október 2)

3. Kisebbségi helyzetmegélés

A Vajdaságban élők magukban hordják a térség történelmét, kultúráját, életmódját, a hagyományokat, vallási és nemzeti önszerveződésének formáit, de pártolják az EU-s értékrendet is. Az itt élő magyarok identitásának meghatározásakor figyelembeötlő a táj- és nemzettudatuk egybefonódása: legtöbbször „vajdasági magyarnak” vallják magukat. (Gábrity Molnár, Rác 2007, Gábrity Molnár 2008a, 2008b).

Másfél évtizede, a Mozaik–2001 ifjúságkutatás kapcsán észleltük a vajdasági magyar fiatalok önbesorolásának az eredményét: elsődleges identitásként legtöbbször a vajdasági magyart választották (56%), majd a magyarságot (28,5%) (Gábrity Molnár, T. Mirnics 2002). Egy másik kutatás* szintén kimutatta, hogy a megkérdezett magyarok leginkább Vajdasággal, illetve a saját településükkel tudnak azonosulni. E spontán érzelmi azonosulásra, épül felfelé az identitás többi eleme: azonosulhatnak még a szubrégióval (Bácska,

---

* Lázár Zsolt és Dušan Marinković 2002-ben vajdaságiak helyi, regionális és globális identitását vizsgálták.

Bánát, Szerémség), vagy születési településükkel is. A vajdasági magyarok meglehetősen gyenge kötődést mutattak fel Szerbiával. Az időszerű vándorlási folyamatok közepette feltételezhető az is, hogy Jugoszlávia szétesése után az ott élő magyarok gyengén kötődtek az újonnan alakult államokhoz (akár Szerbiához), sőt egyes szakemberek éppen e hontalanságuk kapcsán magyarázzák a növekvő emigrációs hajlamukat is. (Lazar 2003 p. 161)

Több terepkutatás egybehangzó eredménye szerint (Gábrity Molnár 2008b pp. 68–69) Vajdaságban, a történelmi nemzetállamhoz kötődő, érzelmi hozzáállású identitástípusok jelentősége csökkent, a tudatosabb, a kultúrjavakhoz (főleg az anyanyelvhez) kötődő nőtt, az identitást vállaló és tevélegesen megélő (a térség nyújtotta esélyek és a tájhasználat) típusok súlya pedig növekedett. *A vajdasági magyarok anyagi helyzetmegélése, sőt a térségben megvalósított társadalmi és gazdasági aktivitása is befolyásolja a közösségi identitástudatukat.* Az identitás tudat a tartományban kultúrnemzeti azonosulást mutat, amelyben fontos az anyagi értékek, a munka és mozgáster hasznosulása, de a kulturális értékek, a nyelvhasználat, az önbesorolás emóciós dimenziója is. Történelmi tevékenységükben és sorsuk építésében a magyarok Vajdasághoz kötődnek legerősebben; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik, még akkor is, amikor a térség megélésében a közösség viszonylag nagy része, bezártnak és a megélhetés szempontjából esélytelennek érzi a területet ahol él. A vajdasági magyarokban jelentős a kultúrnemzeti összetartozás-tudat, akkor is, ha otthon élnek vagy éppen külföldön keresnek munkát.

A vajdasági magyarok – különösen a szórványban élők – meggyőződéssel úgy érzi, hogy kiszorulnak a korábbi történelmi értékeikből (kulturális, oktatási intézményekből, anyanyelvhasználat). A magyar közösség tájidentitása legfőképp a fiatal, iskolázott értelmiségiek elvándorlása miatt került veszélybe.

4. Etnikai folyamatok, migrációk és a megélhetés összefüggése

Szerbia és Vajdaság területén jelentős migrációs mozgást észleltünk az utóbbi évszázadban (*1. ábra*).^{*} A térség elszerbesedésének a folyamata mellett, más nemzetiségű őshonos lakosok viszonylag nagy számban külföldre távoztak. A második világháború után Jugoszláviából távoztak azok, akik

---

^{*} A szerbek aránya Vajdaság területén (a háborúk okozta bevándorlási hullám eredményeként) folyamatosan emelkedett: 1. hullám (1918–1931): szerbek aránya 33,8%-ról (1910) 37,8%-ra (1931) nőtt; 2. hullám (1945–1948): a szerbek aránya 35,3%-ról (1941) 50,4%-ra

nem értettek egyet az új, kommunista rezsimmel. Akkoriban körülbelül harmincezer magyar költözött el. Legtöbben maradtak szülőföldjükön, miközben legalább húszezeren vérbosszú áldozatai lettek**. Húsz évvel később, a Tito-i Jugoszlávia viszonylag nyitott külpolitikájának köszönve, elkezdődött a lakosság folyamatos külföldre távozása (megjelent az „ideiglenesen külföldön munkát vállalók” kategóriája).*** Kezdetben a kivándorlás szervezetlen és spontán volt, majd az 1965. évi gazdasági reform után az emigráció szervezetten folyt.

A jugoszláv polgárháború kitörésével felbomlott az addigi Jugoszlávia, a menekültek tömege hagyta el szülőföldjét. 1991–95 között több menekülthullám érte el Szerbiát és a Vajdaságot. Az első menekülthullám 1991-ben Szlovéniából és Horvátországból, 1992-től pedig Bosznia-Hercegovinából érkezett. A menekültek száma csak 1993-ban csökkent, a harcok csillapuló intenzitása, valamint a válságos hiperinfláció miatt (Gábrity Molnár 2001). Még két esemény indított menekültáradatot Kis-Jugoszlávia felé: 1995-ben a horvátok visszafoglalták Krajinát, 1996-ban pedig a daytoni békekonferencia határozatainak végrehajtása. Az UNHCR adatai alapján, 1996 közepén a menekültek száma Szerbiában elérte a 618 ezer főt, ebből a Vajdaságba 258 ezer fő érkezett (mivel 94%-uk szerb volt, alapvetően etnikai alapú kényszermigrációról beszélhetünk). 1997 végén és 1998 elején a végérvényesen horvát fennhatóság alá került baranyai, kelet-szlavóniai és nyugat-szerémségi területekről 50 ezren települtek át Jugoszláviába (Kocsis, Kicošev 1998). A menekültek földrajzi elhelyezkedése egyenlőtlen volt a Vajdaságban, mert betelepedésüket a célterület gazdasági fejlettsége és/vagy a kapcsolati háló határozta meg. Többségük Délnyugat-Bácskába és a Szerémségbe telepedett le, főként az 1945–48 között beköltözött rokonaik, földijeik révén.* Jelentős célállomás volt a polgárháború során a Vajdaságból önként elköltözött, illetve elűzött szerémségi, bácskai horvátok lakhelye, és a kedvező életkörülményeket kínáló városok (pl.

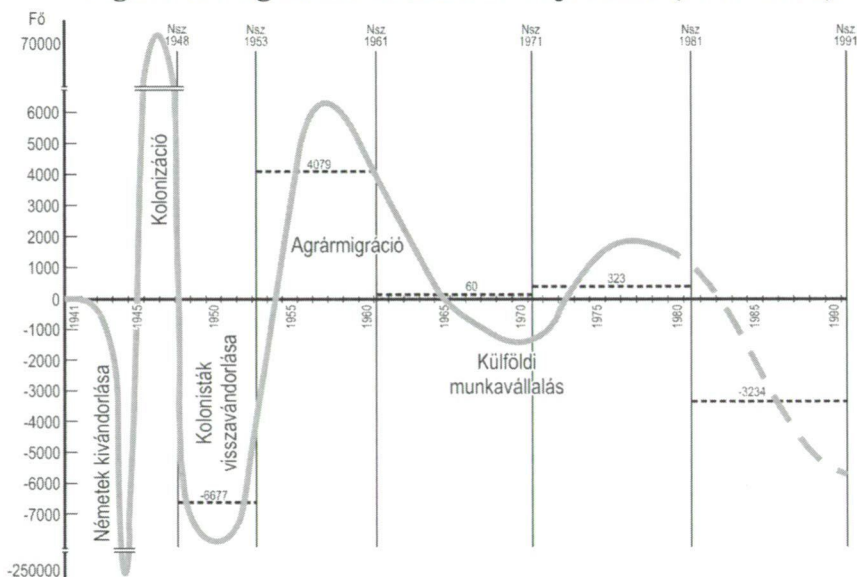
** Lásd a szerb-magyar vegyes bizottság adatait: <http://www.magyszerbmult.hu/> vagy http://mta.hu/mta_hirei/teljesnek-tekinteto-a-delvideki-magyar-aldozatok-nevsora-136548/

*** A külső migráció súlyosabb veszteségeket okozott a vajdasági magyarságnak, mint az asszimiláció. Kocsis Károly (Kocsis, Bottlik, Tátrai 2006) számításai szerint a magyar migrációs veszteség 1948–1991 között 69 193 fő volt, melyből 25 228 az 1980-as évekre esett. A nyugati munkavállalás, az első kiáramlás 1965–1970 között történt: 16 627 magyar, a tartományból származó vendégmunkások 27,5%-a vállalt munkát nyugaton (Bukurov 1977 pp. 135–156). Legtöbb magyar a szabadkai, újvidéki, topolyai, zombori és adai községekből kelt útra. A legutóbbi öt évben becslésem szerint újra megnőtt az elvándorlás, mivel több tízezer magyar vándorolt külföldre a Vajdaságból.

* Az etnikai–kulturális hasonlóság és a kapcsolatháló migrációban játszott szerepét jól mutatja, hogy a menekültek 60%-a rokonokhoz, barátokhoz került, és mindössze 6%-uk élt menekülttáborokban (Kocsis, Kicošev 1998).

25 ezer fő Újvidékre,** 6–8 ezer fő Rumára, Zomborba, Pancsovára, Indiába, Mitrovicára). A Tisza-vidéki magyar etnikai tömb területére viszonylag kis számú, 6 ezer főnyi szerb költözött. A kedvező forgalmi fekvésű, magyar többségű városokban és urbanizált térségekben viszont számottevő szerb menekült talált új otthonra (pl. Szabadka 6401, Temerin 3444 fő) (Kocsis, Kicošev 1998).

I. ábra: Vajdaság migrációs szaldójának alakulása (1941–1991)
Figure 1. Migration Balance of Vojvodina (1941–1991)

Forrás: TET, Tátrai és a többiek, 2013. p. 41.

(Đurđev 1995. 58, és Mirnic K. 2001. adatai alapján)

A Szerbiába érkezett utolsó menekülthullám Koszovó irányából jött: 1999–2000. évben. A Szerb Menekültügyi Biztosság adatai szerint a Koszovóból érkező menekültek száma elérte a 228 ezer főt (www.unhcr.org), akiknek a 3/4-e szerb, tizede roma volt (Migration Profile ont he Republic of Serbia for 2010).

Az elmúlt 25 év vándorlásainak jellemzése Vajdaságban két irányt mutat: egyrészt, a horvátországi, boszniai, koszovói menekülthullámok során több százezer szerb érkezett a tartományba (Vajdaság jelenlegi népességének mintegy 15%-a), másrészt, a politikai, gazdasági és biztonsági okokból a tartomány

** Újvidék lakossága az 1991-es 180 ezerről 2002-ben 191 ezer főre, míg 2011-re 222 ezer főre gyarapodott. Ebben az időszakban Újvidékre több betelepülő érkezett, mint Belgrádba (Marinović, Bugarin 2006) és az ország legdinamikusabban gyarapodó városa lett.

lakosságának százezres tömege távozott külföldre. A vajdasági VOICE* elemzőközpont kutatása szerint, 2007 és 2014 közötti időszakban körülbelül 300 ezer ember hagyta el Szerbiát, miközben 2014-ben kétszer annyian távoztak az országból (számuk elérte az 58 ezret), mint 2007-ben. A felmérést végző Vladimir Grečić, a belgrádi Nemzetközi Politikai és Gazdasági Intézet munkatársa rámutatott, hogy a fiatalok távozása, mindenekelőtt a tehetséges fiataloké, arra utal, hogy az ország nem rendelkezik olyan gazdasági és társadalomfejlesztési stratégiával, amely ezt megfékezne. A fiatalok többsége Németországban, Kanadában, Ausztráliában, illetve az Egyesült Államokban és a skandináv államokban keres megélhetést. Elsősorban elektromérnökök, orvosok, fogorvosok, közgazdászok mennek el.

A Szerbiából távozó magyar emigránsok célként európai országot választottak (Németország, Ausztria, Svédország és Franciaország), s kisebb számban indultak Európán kívüli országba (Kanada, USA, Új-Zéland, Ausztrália). A vajdasági magyarok az utóbbi negyed évszázadban, de különösen a kedvezményezett állampolgárság beszerzésével az anyaországba is költöznek. Magyarország felé irányuló szerbiai/vajdasági emigráció az utóbbi huszonöt évben a következőképpen írható le (lásd a SCOPES, 2010–2013 projekt adatai alapján):

- a gazdasági térszerkezet átalakulása, a szerbiai rendszerváltást követő privatizáció, annak sikertelenségei, munkanélküliség, regionális fejlettségbeli különbségek, létbizonytalanság okozta gazdasági migráció
- kétlaki vállalkozások főleg a határ menti térségben; Magyarországon, illetve Szerbiában történő üzletelés, tőkebefektetés (gazdasági érdekek, ingázás)
- új generációk tanulási és továbbképzés célú kitelepülése, ingázása
- a délvidéki magyarok esetében kifejezett az etnocentrikus migráció (kontaktzóna, kapcsolati tőke vonzáselemei)
- Nyugat–Európa felé irányuló tranzit migráció (politikai és gazdasági/munkavállalási és karrierépítési motívumokkal).

Akár új hazájukban maradtak, akár visszatértek szülőhazájukba, sokan közülük összekötő szerepet töltenek be a két ország/régió között. Ma az emigránsok főleg fiatal szakemberek. A jellegzetes vajdasági kivándorló típusok a következők (Gábrity Molnár 2012):

---

* VOICE=Vojvođanski izdavačko-analički centar, vagyis a vajdasági független újságírók elemző és kiadó központja. Honlap forrás: <http://voice.org.rs/kapacitet-za-promene-i-napredak-zivi-u-inostranstvu/>

- a.) *Gazdasági migránsok.* Ők a (hatvanas évektől folyamatosan jelentkező) kivándorló vendégmunkások, akiknek a száma gyarapszik, elsősorban a fejlett európai országokban. Kezdetben spontán, majd később szervezett emigrációs hálózatot alkotnak, amelyek értékes kommunikációs tőkét képviselnek ma is.
- b.) *Az üzletemberek* egy része rizikós (külföldre átnyúló) vállalkozásokkal próbálkozott. Miközben, – az állami szektor leépülése közepette – érezték az országban zajló bizonytalan gazdasági állapotokat, a magáncégek beindítását vállalták. Szerbiában egy-egy ilyen cég életciklusa általában rövid, de sokoldalú tevékenységgel és örökmozgó, utazó üzletvezetőkkel, menedzserekkel rendelkezik. Ennek a gyakorlatát megérezték Magyarországon is, a délszláv háború és a hiperinfláció idején (1992–93). A külföldre kilépő szerbiai vállalkozók alapították meg a Dél-alföldi régióban, a vállalatok, kft-k, bt-k többségét, elsősorban a szolgáltatások és a tercier szektorban.
- c.) A kilencvenes években, a gazdasági válság idején tönkrement állami vállalatok "technológiai feleslege" vagyis az *új munkanélküliek* egy része is külföldön keresett munkát. Megjelentek még a mezőgazdaságból kilépők, az építkezéseken dolgozó szezonmunkások.
- d.) A délszláv háború veszélye (katonai behívók) elől *menekülők* (1992–95) igen kevés tökével, inkább az otthoni kapcsolatokra támaszkodva jutottak át az országhatáron és lettek alkalmi munkahelyre (egy részük feketéző). Az otthon hagyott ingatlant csak ritkán adták el, hogy megmaradjon a visszatérés lehetősége. A szezonális, "jól fizető" munkákat választották, ami tartós ingázást jelentett a számukra. Ide sorolhatók a kéthetente-havonta hazautazó ipari munkások, kereskedők, transzportőrök, vagy a naponta átjáró csencselők is.
- e.) A *tanulók/egyetemisták* főleg vajdasági magyarok, akik a szegedi, budapesti vagy a pécsi egyetemeken képezték magukat tovább anyanyelvükön, annak a reményében, hogy diplomázás után munkára is lelnek Magyarországon. (T. Mirnics 2002 és Takač, Gábrity 2011)

A szerbiai migránsok területi eloszlásainak analízise azt mutatja, hogy főleg Budapestre (Pest megye) igyekeznek. A vajdasági magyarok számára előnyös a déli határ közelsége. A statisztika szerint, a Magyarországra áttelepült szerb állampolgárok 88%-a elsősorban az országhatárhoz közeli régiókból származik, vagyis a magyarok által viszonylag nagy arányban lakott vajdasági településekről (Szabadka, Zenta és Újvidék). A Vajdaságon kívüli területek közül a fontos kiinduló hely még Belgrád, de Koszovóból is egyre többen érkeznek Magyarországra (Kincses, Takács 2010).

A szerbiai migránsok magyarországi elhelyezkedése koncentrációt mutat. Az áttelepült szerb állampolgárok leginkább a szerb–magyar határ mentén, Budapesten és agglomerációjában, illetve a határ és Budapest közötti közlekedési utak mentén telepedtek le. A leginkább érintett települések Szeged, Budapest és Kecskemét. A bevándorlók lakóhely-preferenciáiban a gazdasági centrumterületek mellett, fontos a származási helyhez való földrajzi közelség is. A szerb állampolgárok letelepedési célterületeit vizsgálva, a szakemberek megállapítják, hogy az utóbbi években Dél-Alföld és Szeged súlya csökken, míg a központi régió szerepe folyamatosan nő (Kincses, Takács 2010 p. 192.). A Szerbiából Magyarországra irányuló migráció lényeges jellemzője, hogy a két ország között „erős, koncentrált áramlás valósul meg” (Kincses, Takács 2010 p. 193.), ami elsősorban Észak–Vajdaságból Csongrád és Bács-Kiskun megyékbe irányul. Újabban nő a cirkulációs vándorlás – két (néha több) ország közötti különböző típusú mozgások formájában – habár a szerb állampolgárok részesedése a cirkulációs migrációban alacsonyabb, mint az összes migrációban (Illés 2012 és Illés és társai 2015).

Az utóbbi évtizedek intenzív és egyirányú migrációs folyamatait kezelni szeretnénk, akkor illene pozitív irányba terelni azokat, úgy hogy előnyös legyen mindkét országnak. A mobil határtérség önkormányzatainak együttműködésével, beruházások, vállalkozások és közös regionális fejlesztési tervek kidolgozása szükségeltetik. (Gábrity Molnár, Slavić 2014) A kutatók már 1991-1999 között jelezték, hogy Magyarországon a külföldi érdekeltségű főleg (kis)vállalkozások száma megnégyszereződött. A 90-es évek végére Magyarországon a külföldi tőke – mint gazdasági innovációs terjedés sajátos térszerkezete – azt mutatta, hogy a központi körzet vonzotta oda a külföldi szervezetek 59%-át, és a jegyzett tőke 65%-át (Szónokyné Ancsin 2001 p. 3.). Magyarországon (1999) a külföldi vállalkozássűrűség 2,6% volt, ami a Dél-Alföldön csupán 1,9%, de Csongrád megye az országos átlagot is felülmúlta: 2,9%. A jugoszláv cégek 70%-át ebben a régióban alapították (ebből 44% Csongrád megyében). A jugoszláv vállalkozások térbeli mozgása, kettős mozgást ír le ma is: egyik, a települési hierarchia mentén való terjedés, a másik, a határ mentén a határátkelőkől terjedt szét a határ és a megye területeire, jelentősen hatva a határ menti térség gazdaságára.

A szerbiai (köztük a magyar nemzetiségű) emigránsok 1990–1999. között főleg a következő vállalkozásokat alapították:

- a) *Gyakorlott kis- és középvállalkozások*, amelyek szaktudással, tapasztalattal, befektethető tőkével rendelkeztek (Szónokyné Ancsin 2001 p. 69.). Nyitottak voltak az új, innovatív megoldásokra, rugalmasak az új lehetőségekhez, és vajdasági háttérükből fakadóan jártasak a

kultúrák között, jelentős kommunikációs kapcsolatokkal a határ mindkét oldalán.

- b) Számos *fiktív vállalkozás* is nyílt a térségben, mert kellett a munkavállalási engedélyhez, vagy lakás/házvásárláshoz, tartózkodási engedélyhez.
- c) A vajdasági magyarok, a határ menti *falvakban családi vállalkozásokat* létesítettek. Ezek kisüzemi, néhány tíz főt foglalkoztató cégek, vagy élelem-feldolgozó üzemek.

Konklúzió:

Évtizedekkel később, a szerb-magyar határtérség településeinek kapcsolatát még mindig a részben spontán lakossági érdekkapcsolatok építik fel. A fővárosokból nem reagáltak elég hatékonyan ezeknek az együttműködéseknek az intézményes továbbfejlesztésére. Hiányos és egyoldalú a központ és a periférikus határtérség együttműködése (elégtelen a kormányok hatékonyabb koordinációja), ezért a határ régióban kistérségi vagy lokális területi együttműködési (fejlesztésstratégiai) tervezés kell. A humántőke mobilitását, a foglalkoztatási vagy az oktatási igényeket és a gazdasági térszerkezet, közlekedési infrastruktúra alakulását szem előtt tartva, szükséges a kistérségek önszerveződésének és kezdeményezőkézségének a fejlesztése. Ebben sokat segíthetnek a magyar-magyar határ menti önkormányzati együttműködések, a lokális közösségek egységesen megtervezett fellépései.

5. Az etnikai migráció jelensége

A térség migrációs jelenségeiben megfigyelhető az etnikai jelleg, vagyis a vándorlók az anyaországuk irányában teszik meg a lépéseket és minden ország esetében a saját nemzet vonzása érvényesül: a volt Jugoszláv köztársaságokból és Koszovóról a szerbek költöznek Szerbiába, a vajdasági magyarok Magyarországra, a horvátok pedig Horvátországba. A szerbek e területekre való elvándorlásai a középkori szerb állam hanyatlásakor kezdődtek. Brankovics despota a magyar uralkodóktól Szerémségben és a Délvidéken kapott birtokokat a törökelleni védekezés fejében. Ezekre a birtokokra tervszerűen telepítette a megszállt Dél-szerbiai térség lakosságát.

A két világháború közötti és a második világháborút követő kolonizáció Vajdaságban lakosságcserét váltott ki. 1920-1941 között földreform indokán százezer szerb parasztcsaládot telepítettek be Vajdaságba (családonként 5 hektárt kaptak, a hajdani magyar földbirtokosok földjeit is, lásd: Vladan Jojkić 1931). A második világháború után, 1945-ben az ún. menetrend nélküli vonatokon főleg az ország passzív vidékeinek lakossága jött bácskai és kelet-szerémségi birtokokra, ahonnan korábban távoztak az autochton magyar és

német családok. Tervezett betelepítések (kolóniák) történtek Tito idejében (180 ezer boszniai szerb és montenegrói jött a Vajdaságba). (Gábrity Molnár 2008 p. 80.)

Az etnikai migráció ma is felismerhető a térségben. A Vajdaságból Magyarországra irányuló nemzetközi migráció alanyinak döntő többsége magyar. Feischmidt és Zakariás (2010), valamint Gödri (2010) az etnikai migráció három alaptípusát különíti el. Ezek, (1) az *anyaország kulturális vonzása*, (2) a *gazdasági indíttatású* migráció, melyben „a nyelvi és/vagy kulturális azonosság pedig úgy játszik szerepet, mint szimbolikus vagy társadalmi tőke, amely csökkenti a migráció és az integráció költségeit” (Feischmidt, Zakariás 2010 p. 152.); illetve (3) *etnikai jellegű taszító tényezők* (etnikai konfliktus, diszkrimináció, illetve a kisebbségi státus elutasítása). „Értelmezésünkben minden olyan vándorlási folyamat, amelyben az etnicitásnak mint szimbolikus, kulturális és társadalmi tőkének szabályozó szerepe van, etnikai migrációnak tekinthető (vö. Brubaker 1998).” (Tátrai és társai 2013 p. 36.)

A szerb állampolgárok időszerű kivándorlási hullámairól végzett kutatások (Gábrity Molnár 2001, 2006, 2008, 2012, 2015, Mirnics 2001, Takač, Kinčeš 2010, Illés, Kincses 2009), egyértelműen utalnak az elvándorlók migrációs motívumaira és típusaira. Az utóbbi két évtizedben a Magyarország felé irányuló szerbiai/vajdasági emigráció zöme *gazdasági* okokkal magyarázható.* A két térségben nagy *egyenlőtlenségek* alakultak ki a mobilitási, elhelyezkedési lehetőségek és a munkanélküliségi mutatók tekintetében (Gábrity Molnár, Slavić 2014). A határrégió két oldalán eltérő időben (mintegy 10 éves különbséggel) zajlottak a tranzíciós változások. A gazdasági térszerkezet átrendeződése ezért a két ország esetében eltérő, miközben mindkét régió gazdasági potenciáljában csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottság, az ipari termelés, növekszik a szolgáltatási szektor. A magyarországi térségben növekedtek a külföldi beruházások, míg a szerbiai oldalon ennek a nagysága elégtelen (lásd az INNOAXIS, 2011 projekt anyagát). Az ezredforduló új migrációs hulláma hat az országhatáron átnyúló érdekkapcsolatok felélénkítésére, közös regionális fejlesztési elemek kidolgozására, a határon átívelő munkaerő-fluktuációra. Ma az emigránsok főleg fiatal szakem-

---

* 2011. január 1-jén már 143 197 külföldi állampolgár tartózkodott huzamosan Magyarországon. A külföldön született népesség (egy részük magyar állampolgárságot szerzett) pedig 383 ezer fő volt, azaz száz Magyarországon élő ember közül majdnem négy külföldön született. 2011. október 1-én 7 752 szerb, 9 394 szerb és magyar, valamint 29 144 Szerbiában született állampolgár tartózkodott Magyarországon. A népszámlálási adatok azt is megmutatták, hogy a szerbiai migránsok a magyar népességnél átlagosan képzettebbek, gazdaságilag aktívabbak. (Kincses, Rédei 2014 pp. 251–252.)

berek (informatikus, mérnök, újtó, programozó, mikrobiológus, tudományok doktora, orvos, művész, sportoló), akik beszélnek idegen nyelveket, rendelkeznek kezdő tőkével is. Vajdaság, az „agyelszívás”, a vállalkozók- és tőkeelvándorlás miatt nagy hátrányokkal találja szembe magát.

Megjegyzem, hogy az új állampolgársági törvénynek köszönhetően 2011-től számottevően nőtt a magyar állampolgárok száma, ami a bevándorló státusból való kikerülést is jelenti. A kettős állampolgárság haszonélvezői főleg azok a Magyarországra települők, akik kapcsolataikat nem szakították meg véglegesen a szülőfölddel, az országhatár mentén ingáznak és alakítanak ki együttműködési csatornákat. Magyarországra a vajdasági magyar migráns *nem egy idegen országba, hanem többnyire a saját hazájának tekintett anyaországba* „vándorol ki” jelentős nyelvi és kulturális akadályok nélkül.

6. Transznacionális migráció

Ludger Pries értelmezésében „a transznacionális és transznacionalizálódás fogalma olyan határokon átívelő jelenségeket fog át, amelyek – különböző nemzeti társadalmakban lévő lokalitásokhoz kötöten – viszonylag tartós és sűrű társadalmi kapcsolatokat, hálózatokat vagy társadalmi tereket hoznak létre” (Pries 2010 p. 13. idézik Váradi és társai 2013 p. 11.). A transznacionális kapcsolatok, hálózatok és terek tartósságuk, intenzitásuk, gyakoriságuk, az egyes emberek életében betöltött jelentőségük mértékében különböznek egymástól. Az otthon maradt vagy a nagyvilágban élő hajdani osztálytársakkal fenntartott internetes kapcsolatok, a többé-kevésbé rendszeres hazalátogatások a migránsok többségének életében fontos szerepet játszanak; az országokat átívelő, különböző nemzetiségű embereket összekötő facebookos közösség transznacionális hálózatként működik. Pries a transznacionalizálódást, a nemzetállami határokon átívelő geográfiai és társadalmi terek egyik ideáltípusaként, „társadalmi gyakorlatok, termékek, szimbolikus rendszerek alakzataiként” definiálja, amelyek „legalább két nemzetállamban található, különböző földrajzi helyeket kötnek össze” (Pries 2001 p. 18. idézik Váradi és társai 2013 p. 12.).

A határokon átívelő életvitelszerű lakossági migrációk kétségtelenül hozzájárulnak az *országok közötti kommunikációs csatornák kiszélesítéséhez*, közelebb hozva egymáshoz az embereket, családokat, intézményeket és szervezeteket. A migrációs formák meghatározók a szélesebb régió- és európai-ságtudat kialakulása szempontjából is. A szerb–magyar határregióban mozgó, az államhatárt rendszerességgel átlépő migránsok egy transznacionális társadalmi térben mozognak, amelyet e gyakorlatok hoztak létre, mi-

közben nemcsak az emberek, hanem a javak, tárgyak, információk, szimbólumok is mozognak, cserélődnek. Empirikus kutatások mutatják, hogy valamennyi potenciális vajdasági migráns valószínű visszatérő, ugyanis még a Magyarországon való letelepedés után is gyakran járnak haza, a szülőföldön hagyott ingatlant legtöbbször nem adnák el. *A migrációs lakossági hálózatok sajátosságos és gyakorlatias logikával működnek*. Pl. Magyarországon dolgozni, Szerbiában költeni. Megállapítható, hogy a kettős állampolgárság lehetősége sokkal inkább a nemzeti tudat megerősítése a vajdasági magyarokban, semmint valamiféle „haszonélvezeti csomag”, amelyből inváziószerűen minden külföldi profitálni szeretne (Gábrity Molnár, Takács 2012 p. 67.).

Érdekes képet mutat az elvándoroltak nyelvhasználatának kutatása is (lásd a felméréseket a SCOPES projektum keretében). A két-, illetve gyakran többnyelvű vajdasági magyar ingázók a határ egyik és másik oldalán más-más nyelvi környezettel szembesülnek. Kettős kisebbségi helyzetben élnek, mert Szerbia hivatalos nyelve a szerb, másrészt a Vajdaságban beszélt magyar nyelvváltozat több vonatkozásban is eltér a Magyarországon beszélőtől. A vajdasági nyelvváltozat nyelvjárási, archaikusabb, szerb kontaktushatással tűzdelt jellege könnyen azonosíthatóvá teszi a vajdasági magyarokat („jugósok”). A vajdasági ingázók meglehetősen sok szót, kifejezést kölcsönöznek a szerb nyelvből, ami hozzájárul a vajdasági magyar kétnyelvű közösség nyelvi identitásának formálódásához. A vándorok a transznacionális életmódra és gondolkodásra jellemző, kétlaki életvitelt folytatnak. „A transznacionális életmóddal járó, a közösségek, világok közötti gyakori mobilitás eredményeképpen a vajdasági magyar ingázók gyakran számolnak be arról, hogy gyorsan és tudatosan váltanak a vajdasági nyelvváltozatról a magyarországi standard nyelvváltozatra, amint a határt átlépve Magyarországra érnek, a vajdasági magyar ingázók erősen ragaszkodnak regionális (vajdasági) identitásukhoz, ami nyelvi önazonosságukban is jelentkezik. Transznacionális – két országhoz, két világhoz kötődő – életmódjukból adódóan megjelenik a nyelvek és nyelvváltozatok közötti váltás jelensége is, amely biztosítani képes a különböző (vajdasági, magyarországi magyar és szerb) nyelvi közösségekhez való alkalmazkodást, emellett egyensúlyban tartja az egyes identitásokat.” (Gábrity 2013 pp. 128–129.)

A vajdasági magyar migránsok magyarországi boldogulásában nem csak a magyar nyelv ismerete, és a kulturális, történelmi és szimbolikus kötődések értékesek. A vajdaságiak kisebbségi státusztapasztalataihoz kötődve a szakemberek megállapítják: „Az etnicitás, a kisebbségi, multikulturális közegben szerzett tapasztalatok a vajdasági migránsok elbeszélt élettörténeteiben nem

egyszer a sikeres magyarországi pályafutás értelmezésének alapjaként szolgálnak; kisebbségiként megtanulták, hogy mindenért többet kell teljesíteniük, mint a többségi társadalomhoz tartozóknak, innen fakad a munkabírásuk és szorgalmuk, a több nemzetiséggel való egymás mellett élés tapasztalata ugyanakkor toleránsabbá és nyitottabbá tette őket a környezetükkel szemben, mint sok magyarországi magyart.” (Gödri 2010 p. 272.)

7. Összefoglalás

Történelmi tevékenységükben, és sorsuk építésében a Vajdaságban élő magyarok a tartományhoz kötődnek legerősebben; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik, még akkor is, amikor a térség megélésében a közösség viszonylag nagy része bezártnak és esélytelennek érzi a területet. Európai orientáltságuk a többségi nemzethez viszonyítva erősebb, ami nem csak az anyaországhoz való kapcsolódási lehetőséget jelenti a számukra, hanem esélyt a szabad mozgástérre, a megélhetésre, jobb munka- és életfeltételekre.

A vajdasági magyarok anyagi helyzetmegélése, sőt a térségben a társadalmi és gazdasági aktivitása is befolyásolja az identitástudatuk kialakulását. A gazdasági erőnlét sorvadásával, a megélhetési nehézségekkel párhuzamosan növekedett az elvándorlási készség, hiszen ebben a helyzetben nem tud már hatni a marasztaló, érzelmi típusú vagy kulturális alapú nemzettudat. A Tito-korszakban sokat utazó, és világjáró lakosság többsége ma is rugalmas az elvándorlási lehetőségekkel szemben, mégis a többség ragaszkodik a szülőföldjéhez, jövőjét főleg a tartomány (Vajdaság) életképességéhez köti. A külföldre vándorlás szándéka a magasabb életszínvonal és a kereseti lehetőségek függvénye, de ez főleg a szakképzett korosztály vágya. (Gábrity Molnár 2008) A felerősödő, képzetesebb és mobilabb vajdasági magyarokat érintő migráció, valamint a szerb menekültek betelepődése visszafordíthatatlan etnikai, demográfiai változásokat indított el a Vajdaságban.

A migrációs típusok közül a szakemberek kiemelik a következőket: (1) *Az vándorlás klasszikus modelljében* a migráns gazdasági, politikai okból, önként vagy kényszerből felkerekedik, miközben kapcsolatot tart az otthoniakkal, fokozatosan integrálódik a befogadó országba. (2) *A visszatérő migrálók* (return migration) időszakosan mozognak országok között, azért, hogy munkát vállalva pénzt keressenek. (3) *A diaszpóra migráns* fizikai, térbeli, gazdasági értelemben is viszonylag jól beilleszkedik a befogadó országba, de ottlétét ideiglenesnek, középtávúnak tekinti. (4) *A transznacionális migrációban* résztvevőket a különböző országok, helyek közötti mozgás jellemzi,

több lokációjuk van, végleges letelepedésük időben elhúzódik (például a Magyarországon közép- és felsőfokú tanulmányokat folytató diákok). (Váradai és társai 2013 pp. 13–14.)

Vajdaságon belül a legintenzívebb emigrációs régió a viszonylag fejletlen Dél-Bánát, valamint az országhatár menti Észak-Bácska (Takač, Kinčes 2010). A lakosok gazdasági emigrációja Szerbiában többrendbeli kárt okozott a társadalomnak és a gazdaságnak, ugyanis jelentős a *humán erőforrás veszteség* (fiatal férfihány, szakemberhiány/szakprofilok pótolhatatlansága) és az *anyagi veszteség* is (tőkeelvonás, nem kifizetődő és visszatéríthetetlen képzések/oktatás), sőt a *demográfiai deformáció*, lakosságfogyás (falvak elnéptelenedése, a vitalitás, természetes szaporulat esése, házasságkötés csökkenése, a válások, kiskorú delikvenszek számának növekedése, alkoholizmus).

Olyan régiófejlesztési stratégia kidolgozására van szükség (kiemelten kezelve a szakemberi- és elitmegtartást), amely összefogja a vajdasági magyar lakta községeket és az anyaországi érdekeket is (nagy- és középvárosok hálózatos együttműködése). A probléma regionális politikai, regionális hatékonysági kérdésként kezelendő, amihez folyamatosan analizálható fejlesztési stratégiái megközelítés szükséges: képességfejlesztés, felsőoktatási intézményfejlesztések, munkaerő-piacielemlések, amely során a régió marasztalni tudja majd a szakembereket. Erőteljesen megmutatkozik a többpólusú regionális fejlődés igénye. A régiók fejlesztéspolitikai önállósága nélkül, Szerbiában sem képzelhető el az új európai kohéziós politika prioritásainak teljesítése (Gabrić Molnar, Soós 2016 p. 20.) A nemzetközi migrációs folyamatok során a szerb-magyar határmente aktív zónává alakul, ami elősegíti e területek fejlődését.

Felhasznált irodalom

- Bukurov, B. (1977): Etnička struktura radnika koji su na privremenom radu u inostranstvu. In: *Zbornik radova Geografskog instituta Jovan Cvijić*. 29. Beograd. pp. 135–156.
- Feischmidt M., Zakariás I. (2010): Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben. In: Feischmidt M. (szerk.): *Etnicitás. Különbőségteremtő társadalom*. Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 152–169.
- Gábrity Eszter (2013): A vajdasági magyar ingázók nyelvi identitása és ideológiái, In: *Tér és Társadalom*, Budapest. 27. 2. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. Budapest. pp. 118–130
- Gábrity Molnár Irén (2001): A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In: Gábrity Molnár Irén, Mirmics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 115–161

- Gábrity Molnár Irén, T. Mirnics Zsuzsanna (2002): Vajdaság – Mozaik 2001. In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István (szerk.): *Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. pp. 240–288
- Gábrity Molnár Irén, Rác Livia (2007): Vajdaság (Szerbia) – KÁRPÁT PANEL In: Papp Z. Attila, Veres Valér (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. pp. 120–184
- Gábrity Molnár Irén (2008): Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. In: *Közép-Európai Közlemények*. 1. évf. 2. sz. pp. 74–85
- Gábrity Molnár Irén (2008a): A délvidéki identitástudat nyomában, In: Papp Richárd, Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink, Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. pp. 307–318
- Gábrity Molnár Irén (2008b): Gábrity Molnár Irén: Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében. In: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Regionális erőnlét. A humán erőforrás befolyása Vajdaságban*. Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 9–72
- Gábrity Molnár Irén (2012): A Szerbia–Magyarország határtérségében kialakult új térségtudatról – a vándorok és ingázók vallomása. In: Györi Ferenc (szerk.): *A tudás szolgálatában. A Közép-Európai Monográfiák*. No. 5.: VIKÉK. Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatása, Szeged. pp. 119–128
- Gábrity Molnár Irén, Takács Zoltán (2012): A kibocsátó terület – Vajdaságban élők véleményei. In: Dr. Kincses Áron (szerk.) *Szerb állampolgárok Magyarországon*. Európai Integrációs Alap Budapest. PrintPix, Budapest. pp. 40–68. www.szerbmigracio.hu
- Gabrić-Molnar Iren, Slavić Agneš (2014): The impact of emigration from Serbia to Hungary on the Human resources of Vojvodina. (*Review scientific paper*) In: Glavni urednik Časlav Ocić, Urednici tematskog broja: Branislav S. Đurđev i Danijela Arsenović, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 2014, br. 148 (3/2014), Matica srpska, Novi Sad. pp. 571–581. Honlap forrás: http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/ZMSDN_148.pdf
- Gábrity Molnár Irén (2015): Identitás, vándorlás és etnikai folyamatok a Vajdaságban. In: Fábrián Attila (ed.) *Otthon a Kárpát-medencében*, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron. pp. 161–186.
- Gödri Irén (2010): Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Illés Sándor, Kincses Áron (2009): Migráció és cirkuláció. In: *Statistikai Szemle*, 87. évfolyam 7–8. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. pp. 729–747
- Illés Sándor (2012): Cirkulációs migráció és integráció. In: Kincses Á. (szerk.): *Szerb állampolgárok Magyarországon*. PrintPix, Budapest. pp. 146–177
- Illés Sándor, Iren Gabrić Molnar, Kincses Áron (2015): Spaces and forms of international circular mobility. In: Pavle Milenković, Snežana Stojšin, Ana Pajvančić-Cizelj (szerk.), *Društvo i prostor. Urbani i ruralni prostor. Ekonomski*,

- pravni i organizacioni prostor*. Zbornik radova. Srpsko sociološko društvo, Filozofski fakultet u Novom Sadu i Institut za uporedno pravo iz Beograda
- Iren Gabrić Molnar, Edit Soós (2016): The instruments of the European Union cross-border regional cooperation. In: *Anali Ekonomskog fakulteta Subotica*. Vol. 52. No. 36. ISSN 0350-2120 UDC 332.1(4-672 EU). pp. 3–24
- Jožić Vladan (1931): Nacionalizacija Bačke i Banata, Štamparija Jovanović i Bogdanov, Novi Sad.
- Kincses Áron, Takács Zoltán (2010): Szerb állampolgárok Magyarországon. In: *Területi Statisztika*, 13. évf. 2. sz. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. pp. 182–197. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/terstat/2010/02/kincses_takacs. (Letöltés 2014. október 21)
- Kincses Áron, L. Rédei Mária (2014): Szerbiai migrációs körkép Magyarországról a 2011-es népszámlálási adatok alapján. In: Takács Zoltán, Ricz András (szerk.) *Regionális kaleidoszkóp*. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka. pp. 247–261
- Kocsis Károly, Bottlik Zsolt, Tátrai Patrik (2006): Vajdaság. In: *Etnikai térformák a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002)*. CD-MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Budapest
- Kocsis Károly, Kicošev Saša (1998): A menekültügy társadalmi-demográfiai aspektusai a Vajdaságban. In: *Régió. Kisebbség, politika, társadalom*. 9. évf. 3. MTA. Budapest. pp. 63–74
- Lazar Žolt, Marinković Dušan (2003): Regionalni, lokalni i globalni identitet Vojvodana. In: *Sociologija*, 2. Beograd. pp. 155–166
- Marinović, I., Bugarin, R. (2006): Migracione karakteristike stanovništva Vojvodine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121. Novi Sad. pp. 59–67
- Mirnic Károly (2001): Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: Gábrity Molnár Irén, Mirnic Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyar-ságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 9–76
- Papp Árpád (2001): A vajdasági magyar áttelepülők sorsa az anyaországban, In: Gábrity Molnár Irén, Mirnic Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyar-ságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 271–332
- Pries, Ludger (2001): The approach of transnational social spaces. In: Pries, L. (ed.): *New transnational social spaces. International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Routledge, London, New York. pp. 3–33
- Pries, Ludger (2010): Transnationalisierung. Theorie und Empirie grenzüberschreitender Vergesellschaftung. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Springer Fachmedien Wiesbaden Gmb
- Szónoki Miklósné Ancsin Gabriella (2001): A jugoszláv működőtöke a Dél-alföldön. FÁROSZ Nyomda. Szeged. pp. 18–30
- Takač Zoltan, Kinčes Aron (2010): Migracija stanovništva iz Republike Srbije u susednu Mađarsku u razdoblju pre Šengenskog sporazuma. In: *Anali Ekonomskog Fakulteta u Subotici*. Vol 46. n° 24. Srbija. pp. 69–82

- Tátrai Patrik, Kocsis Károly, Gábrity Molnár Irén, Takács Zoltán (2013): A Vajdaságot érintő migráció és annak történeti előzményei. In: Dr. Barta Györgyi (főszerk.): *Itthonok–otthonok–új otthonok: migráns élethelyzetek a Vajdaságban és Magyarországon a délszláv háború után*. In: Tér és Társadalom, 27, 2. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. Budapest. pp. 35–54.
<http://www.tet.rkk.hu> (Letöltés 2015. május 2)
- Tóth Pál Péter (2001): Jugoszláviából Magyarországra. In: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 251–269
- Tóth Pál Péter (1996): Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994), Püski Kiadó, Budapest.
- T. Mirnics Zsuzsanna (2001): Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 162–204
- T. Mirnics Zsuzsanna (2002): Élhető élet és kisebbségi távlatok, In: Gábrityné dr. Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Holnaplátók*, Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka. pp. 39–76
- Zoltan Takač, Eszter Gábrity (2011): Development of Higher Education Networking in Multiethnic Border Region of North Vojvodina. In: Glasnik UP ZRS. Letnik vol. 16. no. 7. Koper, Slovenia. pp. 103–104
- Váradi Monika Mária, Doris Wastl–Walter, Filep Béla, Gábrity Molnár Irén (2013): Bevezető: utak és úton lévők. In: Dr. Barta Györgyi (főszerk.), *Itthonok–otthonok – új otthonok: migránsélethelyzetek a Vajdaságban és Magyarországon a délszláv háború után*. Tér és Társadalom, 27 évf., 2. szám, 2013. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. Budapest. pp. 3–34.
- Wastl–Walter Doris, Váradi M. Monika, Kocsis Károly (2014): Migrációs pályák, migráns életutak. Közelkép s szerb-magyar határregióról. In: Takács Zoltán, Ricz András (szerk.) *Regionális kaleidoszkóp*. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka. pp. 263–278.

Honlap források

- First results of the 2011 census of population, households and dwellings in the Republic of Serbia (2011). In: *Statistical Office of the Republic of Serbia*. Beograd. http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi_rezultati.pdf (Letöltés 2012. október 2)
- <http://kutatasok.adatbank.transindex.ro/download/kapcsolodo74.pdf> (letöltés 2016. 12. 10)
- <http://mek.oszk.hu/06900/06942/06942.pdf> (Letöltés 2016. 12. 12)
- http://kirs.gov.rs/docs/migracije/Migration_Profile_of_the_Republic_of_Serbia_for_2010.pdf (Letöltés 2012. január 8)

http://www.geography.unibe.ch/research/cultural_geography/research_projects/completed_projects/transmig/research_consortium/index_eng.html (Letöltés 2012. január 8)

http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf. (Letöltés 2012. október 2)

<http://real.mtak.hu/15997/1/Szerb%20%C3%A1llampolg%C3%A1rok%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf> (Letöltés 2014. október 12)

http://adattar.vmmi.org/vov_eredmenyek/01_iren_gabrity_molnar_sandor_illes.pdf (Letöltés 2013. október 2)

VOICE: <http://voice.org.rs/kapacitet-za-promene-i-napredak-zivi-u-inostranstvu/> (Letöltés 2016. december 22)

<http://www.magyszerbmult.hu/> vagy http://mta.hu/mta_hirei/teljesnek-tekint-heto-a-delvideki-magyar-aldozatok-nevsora-136548/ (Letöltés 2016. október 2)

<http://www.rtt.org.rs/sites/default/files/doc/evkonyv2009.pdf> (Letöltés 2013. október 2)

Összefoglaló

A vajdasági magyarok mozgásteret, nyitott munkaerőpiacot igényelnek, átjárható országhatárokat szeretnének. Jelenleg ez a közösség bezártnak és esélytelennek érzi a területet ahol él. Az empirikus kutatások kimutatták, hogy legtöbbször az Unió tagállamok közti szabad átjárhatóságot igénylik, a szabad munkavállalás jogát, a képzési lehetőséget. Ez az álláspont a cirkuláló migrációt támogatja. Szerbia EU-csatlakozásának lassú folyamatában, a vajdasági magyarok elvándorlása tömegesedett. A szakképzett értelmiségének megtartásában több lehetőség van: megfelelő (jól megfizetett) munkahelyek és/vagy vállalkozások nyitása a szülőföldön, kidolgozni az emigránsok visszatérésének új migrációpolitikáját (return option), vagy az intellektuális hálózati diaszpóra kommunikációs kapcsolatának a kifejlesztése (diaspora option, diaspora network).

Kulcsszavak: vajdasági magyarok élettere, cirkuláló migráció